

De lege ferenda gondolatok az öröklési jog köréből

A Polgári Törvénykönyvnek az öröklési jogi része az, amelyben 1960 óta legkevésbé módosítás történt. Ez megítélésünk szerint több okra vezethető vissza.

Mindenekelőtt talán azt kell kiemelni, hogy egészen az 1990-es rendszerváltásig, tehát gyakorlatilag 30 évig az öröklési jog jelentősége eléggé korlátozott volt. Az öröklési jog – mint köztudott – az örökhagyó vagyonának halála esetére történő átszállását van hivatott rendezni. Ebben a 30 esztendőben azonban több körülmény is abba az irányba hatott, hogy az öröklési jognak "ne legyen tárgya", vagyis a tulajdon több irányú korlátozás alá volt vetve. Így korlátozott volt a személyi illetve magántulajdonban tartható azon vagyontárgyak köre, amit tovább lehetett "örökíteni".

Mindenekelőtt említendő, hogy a mezőgazdasági földterület tekintetében a föld magántulajdona megvolt, gyakorlatilag ez azonban nem érvényesült, mert a föld jelentős része mezőgazdasági termelészövetkezeti használatában volt és csak mint a szövetkezeti vagyonán belüli részarány tulajdon játszott szerepet. Noha az ingatlan vagyon tekintetében elég régen kötelező a hagyatéki eljárás, sok esetben a termelészövetkezeti részarányra a hagyatéki eljárást nem folytatták le, mert nem akart az örökös illetéket fizetni, illetve, ha az örökös nem volt tagja a termelészövetkezeti szervezetnek, akkor érdekében állt az öröklés tényét "titokban" tartani, ha nem akarta, hogy a termelészövetkezeti szervezet éljen — egyébként a termelészövetkezetre nézve kötelező — vételi jogával. ezen túlmenően a mezőgazdasági földterület tulajdonjoga, illetve a tulajdonjog megszerzése egyéb korlátozásnak volt alávetve.¹

Az ingatlanok tekintetében a másik nagy csoport az épületek. E területen is jelentős korlátozások érvényesültek.² Ilyen körülmények között, legalább is az ingatlanok tekintetében az öröklési jognak nem volt mit "átörökíteni".

---

¹ Az 1977. évi 27. sz. tvr. szerint mezőgazdasági termeléssel élethivatásszerűen foglalkozó személy tulajdonában maximálisan három hektár föld lehetett. Ebbe beleszámított a család tagjai tulajdonában levő földterület is. A szőlő és gyümölcsös kétszeresen lett figyelembe véve. Aki nem foglalkozott mezőgazdasági termeléssel élethivatásszerűen, annak maximálisan 6.000 m² területű föld lehetett a tulajdonában, de az öröklés esetét kivéve mezőgazdasági földtulajdont nem szerezhetett. Ha öröklés révén valaki túllépte a fenti határt, egy éven belül elidegenítési kötelezettsége volt, és ha ennek nem tett eleget, az államot vételi jog illette meg.

² A lakó- és üdülőtelkek tekintetében a 31/1971. (X. 5.) Korm. sz. rendelet, Az állampolgárok lakás- és üdülőtulajdona tekintetében pedig a 32/1971. (X. 5.) Korm. sz. rendelet tartalmazott korlátozást. E szerint az állampolgár tulajdonában maximálisan egy lakótelek, vagy lakóház illetve egy üdülőtelek vagy üdülő lehetett. Öröklés esetét kivéve nagyobb tulajdont nem lehetett szerezni, mert a vonatkozó szerződés, mint jogszabályba ütköző, semmis volt. Itt is a mértékbe beszámított a vele együttélő családtagjai tulajdonában levő üdülő vagy lakás is.

Az ingó dolgok tekintetében sem volt sokkal jobb a helyzet. Igaz ugyan, hogy ott konkrét korlátozás nem érvényesült, de általában termelési eszköz magántulajdonban nem lehetett, gyakorlatilag a személyes szükséglet kielégítését szolgáló vagyontárgyak, mint a személyi tulajdon tárgyai jöhettek szóba az öröklés tekintetében.

Az öröklési jog jelentőségét erősen befolyásolta az a hivatalosnak tekinthető felfogás is, amely szerint csak a munkával szerzett jövedelmet tekintette az állam elfogadhatónak. Az öröklés útján szerzett vagyon ebben a szemléletmódban "munkánélküli jövedelemnek" minősült és mint ilyet, inkább visszafogni, mint támogatni kellett. Ezt a felfogást tükrözte többek között, hogy öröklés esetén az illetékkulcsok irreálisan magasak voltak.³

Mindezek a körülmények abba az irányba hatottak, hogy az öröklési jog jelentősége, ha nem is szűnt meg, de legalább is erősen csökkent, a gyakorlat nem vetette fel a változtatás igényét.

A politikai rendszerváltást követően jelentős változások történtek többek között a tulajdonjog területén azzal, hogy a korábbi felfogással ellentétben alkotmányos szinten valamennyi tulajdoni forma egységes elbírálás alá került, a tulajdoni korlátozásokat tartalmazó jogszabályokat hatályon kívül helyezték és megszűnt az a felfogás is, amely az öröklés útján való tulajdonszerzést, mint munkánélküli jövedelmet fogja fel.⁴ Jelenleg a korábbtól minden tekintetben eltérő tulajdoni viszonyok "átörökítése" azonban a korábbi szabályok szerint történik.⁵

Természetes, hogy a politikai rendszerváltást követően a "rangsorban" más, első sorban gazdasági területek újraszabályozása elsőbbséget élvezett és élvez az öröklési joggal szemben, ugyanakkor a nem túl távoli jövőben indokolt lenne az öröklési jog jelenlegi szabályainak áttekintése és a megváltozott viszonyokhoz való igazítása.

A következőkben a teljesség igénye nélkül egy-két a jelenleg hatályos öröklési jogi rendelkezéssel kapcsolatban fejtjük ki, a hatályos szabályokkal nem mindenben egybevágó nézetünket azzal a szándékkal, hogy az olvasót tovább-gondolkodásra ösztönözzük.

I. A kötelesrész

A kötelesrész öröklési jogunkba az Osztrák Polgári Törvénykönyv (OPTK) révén került be. Mint ismeretes, az 1848-as forradalom és szabadságharc leverését követően 1853. május 1-től az OPTK volt hatályban Magyarországon is. Az 1867-es kiegyezést megelőző, 1861-ben összeült Országbírói Értekezlet, ha némileg eltérő szabályozással

³ Az 1986. évi I. tv. 8. § (1) bekezdése szerint az úgynevezett harmadik csoportban, ahol az örökható és az örökös között egyenesági vérségi kapcsolat nincs három millió forint felett az illetékkulcs a hatyatk értékének a 60 %-a volt.

⁴ Ez a szemléletbeni változás az illetékkulcsokban is megmutatkozott, noha jelenleg is jelentősen magasabb az öröklés útján szerzett vagyon vagyonszerzési illetéke, mint a visszerthes vagyonátruházási illeték. Jelenleg az úgynevezett harmadik csoportban 21 %, míg a visszerthes vagyonátruházási illeték 10 %. Természetesen téves következtetésekre juthatunk, ha csak az illetékkulcsok nagyságát vesszük alapul, hisz az illeték nagyságának a meghatározása sok más tényező együttes hatásának az eredménye. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy ezek az illetékkulcsok azonban mindenképpen jeleznek az állam részéről egy bizonyos felfogást.

⁵ Nem az a baj, hogy az öröklésjogi rendelkezések nem változtak meg, mert a jognak éppen az az egyik "jelentős" tulajdonsága, hogy egymástól jelentősen eltérő társadalmi viszonyok "lebonjolítására" képes, hanem az, hogy a gyakorlatban az ismert okok miatt nem jöttek elő az öröklési jogban meglévő, ma már kétféle nem indokolható anomáliák.

is, de átvette a kötelesrész intézményét, mint a végrendeleti szabadság korlátozását.⁶ A kötelesrész intézménye alapvetően azon a felfogáson alapszik, hogy az örökhagyóhoz elsősorban közeli vérségi kapcsolatban állók, illetve jelenlegi jogunk szerint a házastárs mindenképpen, még az örökhagyó ellenkező végintézkedése ellenére is részesedjenek az örökhagyó vagyonából.

Ezt az elvet kezdettől fogva igen szigorú szabályok biztosítják, és csak szűk körben meghatározott, a Ptk. 663. §-ban felsorolt okok valamelyikének a fennforgása mellett, szigorú alakszerűségi szabályok betartásával lehet valakit a kötelesrészről megfosztani. Az örökhagyó keze erősen megkötött. Ha nem a törvényben meghatározott okok alapján akarja az örökhagyó a jogosultat kitagadni, akkor ez nem jár eredménnyel és a végrendelete — legalább is részben — érvénytelen lesz.

Ha a törvényben felsorolt kitagadási okokat vizsgáljuk, arra a megállapításra jutunk, hogy azok elsősorban a kötelesrészre jogosultnak kedveznek, hisz jószerivel olyan magatartások minősülnek kitagadási oknak, amelyek jelentős része önmagában, tehát nem az örökhagyó irányába történő elkövetés esetén is elítélendő és szankcionálandó magatartások. Utalunk itt az érdemtelenségnél arra az esetre, amikor az örökös az örökhagyó, vagy az öröklésre jogosult életére tör,⁷ vagy kitagadási okként szabályozott arra az esetre, amikor az örökhagyó sérelmére a kötelesrészre jogosult súlyos bűncselekményt követ el, vagy az örökhagyó egyenesági rokonainak vagy házastársának életére tört, vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el.⁸

Bizonyos logikátlanág van abban, hogy ha a kötelesrészre jogosult, aki szándékos emberölés kísérletét követi el, de nem az örökhagyó, vagy egyenesági rokona, vagy házastársa ellen, hanem pl. az örökhagyó élettársa ellen, akkor ha a kiszabott büntetés nem éri el az öt év szabadságvesztést, nem lehet kitagadni és megkapja a kötelesrészét.

Míg a kötelesrész alapvetően azon az erkölcsi felfogáson alapszik, hogy a legközelebbi vérségi kapcsolatban álló mindenképpen részesedjen az örökhagyó vagyonából, addig kétséget kizáró módon a közerkölccsel és közfelfogással ellentétes magatartást tanúsító örökös nem lehet a kötelesrészétől megfosztani. Abban az esetben, amikor az örökhagyó azért tagadta ki gyermekét, mert az a gyermekéről (vagyis az örökhagyó unokájáról) nem gondoskodott, éveken keresztül nem látogatta, vele semmilyen kapcsolatot nem létesített, a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a kitagadási ok nem valósult meg, mert a kötelesrészre jogosult részéről legfeljebb a tartási kötelezettség elmulasztásának a vétsége lett volna megállapítható, mivel a tartási kötelezettség elmulasztása a gyermeket nem tette ki olyan súlyos nélkülözésnek, hogy a magatartás büntettnék minősüljön. A tényálláshoz tartozik azonban, hogy a súlyos nélkülözés azért nem következett be, mert az örökhagyó megfelelően gondoskodott az unokájáról. Mivel a vétség nem minősül súlyos büntettnék, ezért a Ptk. 663. § (1) bekezdés c) alpontja⁹ nem alkalmazható,¹⁰ ugyanebben az ügyben fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a tartási kötelezettség elmulasztása mint kitagadási ok is csak akkor valósul meg, ha az örökhagyónak a tartása másképpen nem biztosítható. Ha tehát, mint adott esetben, az örökhagyónak

⁶ Ld. részletesebben *Dr. Sándorfalvi Pap István: Kötelesrész. Magyar Magánjog VI. Kötet. Öröklési Jog.* (Szerk. Szladits Károly), Budapest. 1939. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 384. s. köv. p.

⁷ Ptk. 602. § (1) bek. a) és c) pont.

⁸ Ptk. 663. § (1) bekezdés.

⁹ "az örökhagyó egyenesági rokonainak ...vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követ el".

¹⁰ Legfelsőbb Bíróság Pf. II. 21.006/1988.-BH.1989/8. sz. 312. - PJD XI. 259. sz.

megfelelő vagyona volt és tartásáról és gondozásáról más úton gondoskodott, így a tartási kötelezettség elmulasztása miatt nincsen helye kitagadásnak.¹¹

Ha mindezekhez hozzávesszük, hogy a köteleSRésztől való megfosztás, csak végintézkedésben történhet és "a kitagadás csak akkor érvényes, ha a végintézkedés annak okát kifejezetten megjelöli,"¹² tehát ha fenn is áll valamelyik a törvényben meghatározott kitagadási ok, de az örökhagyó azt pl. tévesen jelölte meg, vagy a megjelölt ok ugyan nem, de más kitagadási ok fenn áll, a kitagadás érvénytelen.¹³

Ezek a példák egyértelműen jelzik, hogy indokolt lenne a köteleSRésre vonatkozó rendelkezések újragondolása.

A köteleSRési szabályok újragondolásánál mindenek előtt abban a kérdésben kellene foglalni, hogy van-e szükség a köteleSRész további fenntartására. Amennyiben erre a kérdésre igen a válasz, akkor további kérdés, hogy ki legyen köteleSRésre jogosult, és az örökhagyó milyen esetekben és milyen eljárási szabályok betartása mellett foszthatja meg a jogosultat a köteleSRésztől.

1. A köteleSRész intézményének a létjogosultságát jogi és erkölcsi alapon lehet vizsgálni.

Jogi alapon történő vizsgálat körében a Ptk. 112. §-a rendelkezéséből kell illetve lehet kiindulni. E szerint a tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének a jogát másnak átengedje, a dolgot biztosítékul adja, vagy más módon megterhelje, továbbá hogy tulajdonjogát másra átruházza vagy azzal felhagyjon. A Ptk. hivatkozott rendelkezése, összhangban az alkotmány 13. §-ával, a tulajdonosnak szabad rendelkezést biztosít a tulajdonában levő dolog felett.

A köteleSRész nem más, mint a tulajdonos tulajdonjogának korlátozása. Kérdés, hogy ez a korlátozás jogszerű-e és célszerű-e és igenlő válaszok esetében kérdés a korlátozás mértéke.

A Ptk. hivatkozott 112. §-a szerint a tulajdonos minden megkötés nélkül arra és olyan feltételek mellett ruházhatja át a tulajdonát, akire és amilyen feltételek mellett akarja.

Kétségtelen tény, hogy a halál esetére szóló tulajdonátszállás szabályait az öröklési jog tartalmazza. Ebből azonban nem feltétlenül következik az, hogy megfelelő jogszabályi felhatalmazás nélkül "van kellő jogalap" a halál esetére szóló rendelkezési jognak az öröklési jogban való korlátozására, ha ezt a törvény az általános rendelkezés kimondásánál nem engedi meg. Mint ahogy számos rendelkezésnél kimondja a törvény, ha jogszabály eltérően nem rendelkezik.¹⁴ Úgy gondoljuk, hogy "szebb" megoldás lenne, ha a Ptk.112. §-a jogszabálynak felhatalmazást adna a korlátozásra.

Ez azonban csak a kérdés formai oldala. Az érdemi oldal illetve érdemi kérdés az, hogy ha élők között a tulajdonos szabadon rendelkezik¹⁵ a dolog felett, akkor ez halál

¹¹ A konkrét ügYhöz tartozik, hogy végső soron a köteleSRésre jogosult erkölcstelen életmódja miatt a Legfelsőbb Bíróság a kitagadást jogszerűnek ismerte el, és a felperesi keresetet elutasította.

¹² Ptk. 662. §.

¹³ A 10. sz. jegyzetben említett esetben, ha az örökhagyó az erkölcstelen életmódot nem jelölte volna meg, akkor a gyermeke megkapta volna a köteleSRészt.

¹⁴ Ilyen pl. a Ptk. 200. § (2) bekezdésénél, ahol kimondja a törvény, hogy "semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik..., kivéve, ha ahhoz jogszabály más jogkövetkezményt fűz". E rendelkezés adja meg az alapját a Ptk. 653. §-nak, amely lényegében azt mondja ki, hogy a végrendeletnél az érvénytelenségen belül csak megtámadási lehetőség van.

¹⁵ Tulajdonképpen ez sem teljesen igaz, mert az ajándékozás, mint élők közötti rendelkezés szintén sértheti a köteleSRésre jogosult érdekeit és adott esetben az ajándékozó felelősséggel tartozik a köteleSRész kielégítéséért. Ilyen esetben nem a szerződés érvénytelenségéről, hanem csak relatív hatálytalanságáról be-

esetére szólan miért nem illeti meg. Erre a kérdésre a választ – legalább is véleményem szerint – csak erkölcsi alapon lehet megad. Olyan jogi alapja ugyanis, amelyből a tétel egyértelműen levezethető lenne, ennek a rendelkezésnek nincs, sőt talán széles körben nem egészen közismert két tételes jogi rendelkezés is van, amelynek segítségével az örökhagyó ki tudja kerülni a kötelelésre jogosult ebbeli igényét.

Az egyik megoldás, hogy az örökhagyó nagyszegű életbiztosítási szerződést köt és azt jelöli meg kedvezményezettnek, akit egyébként örökösének tenne. Az életbiztosítási összeg ugyanis nem tartozik bele a hagyatéka.¹⁶

A másik lehetőséget pedig a takarékbetéről rendelkező 1989. évi 2. sz. tvr. 10. §-a biztosítja, amikor kimondja, hogy "Nagykorú betétes a takarékbetét elhelyezésekor úgy rendelkezhet, hogy elhalálása esetén a takarékbetétet az általa megjelölt kedvezményezett részére kell visszafizetni. Az így elhelyezett takarékbetét nem tartozik a takarékbetétes hagyatékaéhoz, a kedvezményezett a takarékbetét felett a hagyatéki eljárás lefolytatásától függetlenül rendelkezhet."

Mindehhez még többféle legális vagy éppen nem a jogszabályoknak megfelelő, de a gyakorlatban alkalmazott és "sikerrel" alkalmazott megoldási lehetőségek vannak.¹⁷

A kérdés *erkölcsi alapú* megközelítésénél két oldalról lehet elindulni.¹⁸

a) Ha az örökhagyó oldaláról indulunk ki, akkor erkölcsi kötelezettség csak akkor áll fenn, ha a kötelelésre jogosult¹⁹ az általános erkölcsi felfogásoknak megfelelő viszonyt alakított ki illetve tartott fenn az örökhagyóval szemben. Ha nem is konkrét, pontosan meghatározott mértékben, de legalább is támogatta az örökhagyót abban, hogy a vagyonát növelje. Nehezen várható el az örökhagyótól, hogy annak a gyermekének juttasson a vagyonából, aki őt nem támogatta, vele rendszeres kapcsolatot nem alakított ki, csak a gyermektartást igényelte, de még soha sem vett semmilyen alkalmi ajándékot sem.²⁰

b) Ha a kötelelésre jogosult oldaláról nézzük illetve vizsgáljuk a kérdést, hasonló eredményre juthatunk. A közfelfogás, akkor tartja "juttatásra érdemesnek", ha a felmenőjével szemben az általános erkölcsi elvárásoknak megfelelő kapcsolatot alakított ki és ezt hosszú időn keresztül fenntartotta.

A kötelelés társadalmi megítélésénél csak akkor számíthatunk megfelelő erkölcsi támogatásra, ha a társadalom vagy annak kisebb csoportja szerint a kötelelésre jogosult olyan magatartást tanúsított az örökhagyóval szemben, amely őt erre a juttatásra, az örökhagyó ellentétes intézkedése ellenére is "méltóvá" teszi.

Ha a kötelelés iránti igényt csupán erkölcsi alapon és azt sem minden esetben lehet megindokolni, akkor még további kérdés is felvetődik.

---

szélhetünk, mint pl. a Ptk. 203. § (1) bekezdésében megfogalmazott fedezet-elvonás elleni védekezésnél.

¹⁶ A Ptk. 560. §-a szerint az életbiztosítási szerződésben kedvezményezett lehet: többek között a szerződésben megjelölt személy. Ilyenkor ugyanis a szerződésben megjelölt személy nem örökös minőségében, hanem az életbiztosítási szerződésből eredően lesz jogosult az életbiztosítási összeg felvételére.

¹⁷ Miután a jelen tanulmánynak nem az a célja, hogy "tippeket adjon" a Ptk. rendelkezéseinek a ki-játszásához, csak címszerűen utalunk olyan megoldásokra, mint a tartási szerződés, bemutatóra szóló értékpapír vásárlás stb.

¹⁸ Itt most a házastárs kötelelésére nem vagyunk figyelemmel, arra a későbbiek során külön visszafogunk térni.

¹⁹ Itt jegyezzük meg, hogy a legritkább eset, amikor a szülő lesz a kötelelésre jogosult. Tipikusan a házastárs és a leszármazó.

²⁰ Sajnos, főleg olyankor elég gyakran előfordul ilyen eset, amikor az örökhagyó apaságát bírói ítélet állapítja meg. Ilyenkor az apa és gyermeke egymásnélkül élnek le az életüket, a gyermek csak a kötelelésért jelentkezik.

a) Ha a jogszabályok a kötelesrész iránti igény "kijátszására" több lehetőséget is biztosítanak, akkor miért szükséges a kitagadási feltételeket a jelenlegi szabályok szerint ilyen szűken megvonni, sőt magát a kitagadási procedúrát is ilyen szigorú előírásokhoz kötni.²¹

b) A másik kérdés, ami nehezen kerülhető ki, az az, hogy ha az egész öröklési jogunk a favor testamenti elvére épül, akkor itt miért teszünk kivételt. Miért korlátozzuk be az örökhagyó nem csak feltehető, hanem egyértelműen kinyilvánított akaratát?

Ezek mind olyan kérdések, amelyekre a jelenlegi tételes szabályok nem adnak megnyugtató feleletet.

Elsősorban a széles körben "tudomásul vett" alapon a kötelesrész kiiktatását de lege ferenda sem látjuk megvalósíthatónak. A jelenlegi szabályokhoz viszonyítva azonban lényegesen differenciáltabb szabályozásra lenne szükség. Véleményünk szerint több irányban is liberalizálni kellene a jelenlegi rendelkezéseket:

a) A kitagadás jelenlegi törvényes okait jelentősen bővíteni kellene. El tudnánk képzelni, hogy kitagadási okként csak általános értelemben vett "érdemtelenység" lenne meghatározva és az örökhagyónak meg kellene indokolni a kitagadást. A bírói gyakorlat ki tudja alakítani azokat a szempontokat, körvonalazni tudja azokat az erkölcsi elvárásokat, amelyeket a kötelesrészre jogosultnak teljesíteni kell ahhoz, hogy az örökhagyó akarata ellenére részesedjen az örökhagyó vagyonából.

b) Nem feltétlenül indokolt valamennyi kötelesrészre jogosultnak azonos elbírálást biztosító jelenlegi rendszer fenntartása. A jelenlegi hármaskörben, mi a házastárs kötelesrészét tartjuk a "legerősebbnek", a leszármazók közül csak a gyermekét és vitatható, hogy a szülő kötelesrészi igénye kellően megalapozott-e?

c) Nem látjuk feltétlenül indokoltnak a jelenlegi mérték további fenntartását sem. Ez adott esetben a hagyaték felével való rendelkezés tekintetében köti meg az örökhagyó kezét. Megvalósíthatónak véljük, hogy az egyes jogosultak különböző mértékű kötelesrészre legyenek jogosultak.

Összességében azonban leginkább a kötelesrész intézményének, a távlati kiiktatásával tudnánk egyetérteni, mert sem a vérségi kapcsolatot sem a házassági viszonyt nem tartjuk olyan "súlyúnak", ami a jelenlegi szabályok szerinti kötelesrész intézményét egyértelműen indokolja. Ennél sokkal erősebbnek tartjuk a tulajdonos szabad rendelkezését.²²

Befejezésül külön kell foglalkozni a kiskorú gyermek kötelesrészével.

Amikor fentebb azt mondtuk, hogy differenciáltabb szabályozást tudunk elképzelni, akkor abba beleértendőnek véljük azt is, hogy a kiskorú gyermek tekintetében a jelenlegi szabályokat elfogadhatónak tartjuk. Elfogadhatónak, mert az örökhagyó tartási kötelezettségének a továbbfolytatását látjuk benne. Ha az örökhagyó életében köteles kiskorú gyermekéről gondoskodni, akkor kellő alapot látunk arra, hogy halála után is az életében meglévő vagyon a kiskorú tartására fordíttassék. A kiskorú tekintetében a jelenlegi kitagadási lehetőségek jószerivel nem fordulnak elő, vagy előfordulásuk nem mondható jelentősnek. A kiskorú érdekét olyannak ítéljük meg, amely joggal köti meg az örökhagyó (tulajdonképpen a szülő) kezét a vagyonával történő rendelkezés esetén.

²¹ Itt elsősorban arra a már hivatkozott rendelkezésre gondolunk, amikor nem vitásan az örökhagyó akarata a kötelesrészre jogosult kitagadására irányult, de a tv-ben meghatározott okot nem pontosan jelölte meg. Ekkor hiába nyer bizonyítást, hogy egyéb kitagadási ok fenn áll, a kitagadás érvénytelen. Ez a rendelkezés csak azt vonja maga után, hogy az örökhagyók a Ptk-ban felsorolt valamennyi kitagadási okot felsorolják, mert így az esetleges kihagyás miatt akaratuk nem szenved csorbát.

²² Ezt a megállapításunkat a túlélő házastárs haszonélvezetének a kötelesrészére nem vonatkoztatjuk.

II. A végrendelet alakisága

A végrendelet alakszerűségének a szabályai, tulajdonképpen azt hivatottak védeni, hogy valóban az örökhagyó akarata érvényesüljön.

Ennek megfelelően teljesen helyénvaló, hogy a Ptk. az írásbeli végrendeletet tekintí főszabálynak és ehhez képest, kivételesen engedi meg – többek között az utólagos bizonyíthatóság nehézségei miatt – a szóbeli végrendeletet.

Az írásbeli magánvégrendeletnél azonban egyes alakszerűségi szabályok több esetben öncélúvá válnak és aligha lehet a konkrét ügy kapcsán megmagyarázni annak indokoltságát. A szigorú alakszerűségi követelmények több esetben csak azt a célt szolgálják, hogy a végrendeleti juttatásban nem részesülők valamilyen indok alapján megtámadják a végrendeletet annak érdekében, hogy a hagyatékából annak érvénytelensége esetén részesedjenek.

1. A végrendeletnek érvényességi kelléke, hogy a végrendelet alkotásának a helye és az időpontja a végrendeletből kitűnjön.²³

a) A végrendelet alkotásának az időpontja elsősorban az egymással konkuráló végrendelet illetve végintézkedések esetében nyer konkrét jelentőséget. Ennek megfelelően a végrendelet alkotás időpontja valóban jelentős lehet, de csak olyan esetekben, amikor több egymással konkuráló végintézkedés maradt az örökhagyó után, mert ilyenkor – természetesen – a legutolsó lesz a hatályos. Ha nincs több végintézkedés, akkor a végrendelet alkotás időpontjának a megkövetelése eléggé öncélúnak tűnik. Ilyenkor csak azért nem érvényesül az örökhagyó egyébként teljesen egyértelműen és tartalmilag szabályosan kinyilvánított végakarata, mert egy olyan kellék hiányzik, amire csak akkor van szükség, ha több, konkuráló végintézkedés van. Úgy gondoljuk, hogy a szabály legalább is enyhíthető lenne. Olyan esetekben, amikor valaki az ilyen végrendeletet megtámadja, akkor akár hirdetményi úton is keresni lehetne hogy van-e másik végintézkedés, vagy a hagyatékot meghatározott ideig csak ideiglenes hatállyal kellene átadni és az örökös rendelkezési joga az ideiglenes hatály alatt korlátozott lenne.

b) A végrendelet alkotásának a helye megítélésünk szerint konkrét jelentőséggel nem bír. Talán ezzel is van összefüggésben, hogy az öröklési jog területén a bírói gyakorlat itt mondható a legliberálisabbnak.²⁴ A Ptk. korabeli miniszteri indokolása sem említ egyetlen konkrét indokot, a végrendelet alkotás helyének, mint érvényességi kelléknek az alátámasztására.

Úgy véljük, ha a végrendelet valóban attól származik, aki végrendelkezőként megjelölést nyer, akkor teljesen közömbös, hogy ezt a végakarátát, hol rögzítette, va-

²³ Ptk. 629. § (1) bekezdés.

²⁴ Érvényesnek tekintette a bíróság a végrendeletet akkor, amikor a végrendelkező nem a végrendelet-alkotás helyét, hanem a lakcímét írta a végrendeletre, és egyéb körülmények alapján bizonyított volt, hogy azon a napon az örökhagyó a lakcímén tartózkodott (BH.1992.246.). Másik esetben pedig az nyert megállapítást, hogy az örökhagyó és a tanúk nem a végrendelet által feltüntetett helyen, hanem másik községben írták alá a végrendeletet. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy "A Ptk. 629. §-ának (1) bekezdése szerint az írásbeli magánvégrendelet érvényességének egyik alaki feltétele az, hogy keltének helye és ideje magából az okiratról kitűnjék. Ez a rendelkezés azonban az állandó bírói gyakorlat szerint csupán annyit jelent, hogy a keltezés helyét és idejét az okiratnak feltétlenül tartalmaznia kell, mert ezek az adatok csak ezáltal "tűnnek ki" az okiratról. Ha tehát az okirat a keltezés helyét és idejét tartalmazza – vagyis azok abból "kitűnnek" –, akkor a végrendelet a fenti érvényességi követelményeknek megfelel, függetlenül attól, hogy ezek az adatok helyesek vagy tévesek-e, vagyis hogy a végrendelkezés valóságos helyével és idejével egyeznek-e." (BH.1984.190).

gyis, hogy hol alkotta meg a végrendeletét. Nem látunk semmi olyan érdeket, amelyet a fenti rendelkezés lenne hivatott védeni.

2. A Ptk. 629. § (1) bekezdés b) pontja szerint az úgynevezett idegen kézzel írt (allográf) végrendelet akkor érvényes, ha azt az örökgyógyó két tanú együttes jelenlétében aláírja, vagy ha aláírását saját aláírásának ismeri el és a tanúk is e minőségük feltüntetésével aláírják.

Sem az irodalomban, sem az elméletben nincsen vita atekintetben, hogy a tanúk szerepe az, hogy hitelesen tanúsítsák, hogy a végrendeleten szereplő aláírás az örökgyógyó aláírása, vagyis a végrendelet az örökgyógyó végakarata.

Ahhoz, hogy a tanúk ezt megfelelően tanúsítani tudják, nehezen indokolható, hogy miért kell együttesen jelen lenniük. Megítélésünk szerint ha az örökgyógyó a két tanú előtt, de külön-külön jelenti ki, hogy ez az ő végrendelete, illetve az okiraton levő aláírás az ő aláírása, akkor annak elegendőnek kellene lenni. Ha mindehhez hozzáveszszük, hogy az aláírás valódiságának ma már eléggé megbízható bizonyítása megoldott, akkor a fenti rendelkezés indokoltsága kétségeket ébreszt.

Itt is arról van szó, hogy több esetben nem is vitás, a törvényes örökösök nem vitatják, sőt elismerik hogy a végrendeleten szereplő aláírás az örökgyógyótól származik, mivel azonban a két tanú együttesen nem volt jelen azt nem tekintjük érvényesnek, vagyis megint jelentős törést szenved az az egyébként hangoztatott elv, amely szerint az örökgyógyó feltehető akarátát kell érvényre juttatni.

Nem tekintjük komoly ellenvetésnek azt az esetet, amikor az örökgyógyó aláírása fölél valaki nem az örökgyógyó akarátának megfelelő "végrendeletet ír". Nem tekintjük komolynak ezt elsősorban azért, mert senki nem szokott üres lapokra, annak alájára nevét aláírni. Másrészt, mert a végrendeleti tanúk sem a végrendelet tartalmát, netán annak esetleges befolyásolástól mentes kinyilatkoztatását, hanem csak a végrendelező személyazonosságát tanúsítják:

A két tanú együttes jelenlétének a megkövetelését aggályosnak tartjuk abból a gyakorlati megfontolásból is, hogy az örökgyógyó halálát követően, aki egyedül lenne képes objektív nyilatkozatot tenni, a két tanú együttes jelenlétét, vagy annak hiányát megállapítani roppant nehéz, ha éppen nem lehetetlen. A gyakorlat is azt mutatja, hogy a két tanú rendszeresen ellentétesen nyilatkozik és a bíróság tulajdonképpen nem is abban a kérdésben mérlegel, hogy melyik tanúvallomást fogadja el, hanem abban, hogy az örökgyógyó, aki megtámadta a végrendeletet örököljön-e vagy ne. Mindezt mint már említettük olyan esetben, amikor senki nem vitatja, hogy az adott jognyilatkozatot az örökgyógyó tette.²⁵ Éppen ezért elegendőnek tartanánk a két tanú igénybevételeét, azok együttes jelenlétének mint követelménynek a mellőzésével.

Összegzőképpen is hangsúlyozni szeretnénk, hogy az alakszerűségi szabályok "enyhítésével" elsősorban az örökgyógyó akarátának az érvényesülését kívánjuk előmozdítani. Úgy véljük, több esetben csak azért nem érvényesül az örökgyógyó kétségkívül kinyilvánított akarata, mert az olyan alakszerűségi szabályokba ütközik, amelyeknek tulajdonképpen az indokoltsága erősen megkérdőjelezhető, amelyek végső soron senkit nem védenek, hacsak nem tekintjük védelemnek azt, hogy ezek be nem tartása esetén a végrendelet megtámadható és nem az örökgyógyó akarátának megfelelően történik meg a hagyaték átadása.

²⁵ Természetesen ha az is vitás, hogy az aláírás az örökgyógyó aláírása-e akkor ennek bizonyítása annak a feladata aki erre hivatkozik.

III. A túlélő házastárs haszonélvezeti joga

A túlélő házastárs haszonélvezeti jogával összefüggésben csak egyetlen kérdést szeretnék érinteni, mégpedig a haszonélvezeti jog megváltása esetén annak mértékét.

Mint közismert, az 1977. évi IV. tv. vezette be a túlélő házastárs haszonélvezeti joga megváltásának a lehetőségét. Ezt a jogot egyébként mind a leszármazóknak, mind a túlélő házastársnak biztosította és úgy rendelkezett, hogy a túlélő házastársat megváltás címén egy gyermekrésznyi örökrész illeti meg. Ági vagyon tekintetében pedig az ági vagyon egyharmada illeti meg a túlélő házastársat.

A túlélő házastárs haszonélvezeti jogának az az eredeti célja, hogy az özvegy a házastársa halálát követően is többé-kevésbé azonos életszínvonalon tudjon élni. Ugyanakkor az 1977-es módosításkor az a szándék is vezette a jogalkotót, hogy az álagörökös számára is elérhető legyen, használni tudja azokat a vagyontárgyakat, amiket örökölt. Több esetben ugyanis gyakorlatilag esélytelen volt az örökös arra, hogy a megörökölt, tehát tulajdonába került dolgot valaha is használhassa. Nem szabad elfeledkezni, hogy a tv. meghozatalának időpontjában "kiemelkedő jelentősége volt" az egyes családok vagyoni helyzetében az úgynevezett tartós fogyasztási cikkeknek. A törvénymódosítás az örökös számára is hozzáférhetővé kívánta tenni legalább a hagyaték egy részét. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha valaki örököl egy gépkocsit, mosógépet vagy más hasonló tartós fogyasztási cikket, akkor tíz év után ezek az eszközök értéktelenné, és használhatatlanná válnak, akkor is, ha a haszonélvező a dolgot rendeltetésszerűen használja.

Nem a haszonélvezeti jog megváltását kifogásolom, hanem nem tartom – legalább is jelen viszonyaink közepette – indokoltnak a mértékét.

A haszonélvezeti jog megváltása tulajdonképpen annak megvásárlását jelenti. Ha az örökösök oldaláról nézzük, akkor az örökösök megvásárolják a tehermentességet, ha a túlélő házastárs oldaláról, akkor pedig az egész vagyonon fennálló használati jogot tulajdonjogra cseréli fel. A jelenlegi megoldás igazságtalan eredményekre vezethet. Ha pl. az örökhagyónak korábbi házasságából vagy házasságon kívül egy gyermeke van és a haszonélvező viszonylag idős korú, a haszonélvezeti jog megváltásával az örökhagyó vagyonának a fele része átvihető a túlélő házastárs ágára és a vagyon azon a részen fog továbbmenni és a túlélő házastárs halálával olyan személyek fogják örökölni, akik az örökhagyóval semmilyen vérségi kapcsolatban nem álltak. Feltehetően az ilyen visszas helyzet kialakulásának a veszélye indította a Legfelsőbb Bíróságot arra — mégha a vonatkozó szabály talán kissé szigorú interpretációjával is —, hogy kimondja: a haszonélvezet megváltása csak lehetőség és nem alanyi jog mind a két fél számára.²⁶

Véleményünk szerint — bármelyik fél helyzetéből is indulunk ki — a haszonélvezeti jog értékéből és nem a leszármazók számából kellene kiindulni. A haszonélvezeti jog értékének a meghatározása pedig egyrészt a vagyon nagyságától, másrészt a haszonélvezet várható időtartamától függ. Az előbbi többé-kevésbé pontosan meghatározható, a második pedig jelentős pontatlansággal ugyan, de prognosztizálható. A haszonélvezeti jog mértékének a megállapítása egyébként az illetékkiszabás során, most már több éve szabályozva van, alapvetően a fenti gondolatmenet szintjén. Úgy véljük, hogy a haszonélvezet megváltásánál is lehetne ezt a számítási módot alkalmazni. Ezt a

²⁶ PK. 84. sz. BH.1985.8. sz. A törvény szövege szerint: „Mind a házastárs, mind az örökösök kérhetik a házastárs haszonélvezeti jogának a megváltását”. Véleményünk szerint a "kérhetik" kifejezés arra utal, hogy bármelyik fél kérelemre, a tv-ben meghatározott korlátokkal élhet ezzel a jogával és a másik fél ezt nem akadályozhatja meg.

megoldást az ági vagyon hasznélvezetének a megváltásánál is alkalmazhatónak véljük. Az ott alkalmazott jelenlegi megoldást — ti. az ági vagyon egyharmada — is igazságosabbnak és reálisabbnak tartjuk, mint a szerzeményi vagyon esetében figyelembe vett egy gyermekrészt.

Annak vizsgálatába, hogy a megváltás lehetősége alanyi joga e az azt kezdeményezőnek e helyütt nem vizsgáljuk, csupán a megváltás mértékére nézve kívántuk nézünket kifejezni.

IV. Az élettársak helyzete

A törvényes öröklési rendünk csak a vérszerinti vagy az azt teljesen helyettesítő örökbe fogadási kapcsolatot, valamint a házastársi kapcsolatot honorálja. Egyedül az állam öröklése jelent ez alól kivételt.

Úgy véljük; nem sokáig lehet halasztani annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a házassági kötelékre utaló körülmények között, hosszú időn keresztül, érzelmi közösségben együttélő személyek tekintetében elismerünk-e bizonyos öröklési kapcsolatokat.

Ha visszatekintünk a viszonylag közelmúltra arra a megállapításra jutunk, hogy az élettársi kapcsolat elismerése úgy társadalmi, mint jogi szinten fokozatosan, de mindig mind nagyobb mértékben történik. Jelenleg több mint ötven jogszabály fűz ilyen vagy olyan jogkövetkezményt az élettársi kapcsolathoz. Így pl. a jelenlegi — és az 1998. január 1-től hatályos rendelkezés is²⁷ — özvegyi nyugdíjat biztosít az élettársnak is. Azaz, hogy a Ptk. az élettársi kapcsolatoknak a legalapvetőbb jogi vetületét szabályozta, az élettársi kapcsolat jogilag is elismertté vált.

Természetesen ettől még lehet azt mondani, hogy jogilag ugyan elismert az élettársi kapcsolat, de öröklési jogi következményt nem kell hozzá fűzni.

Azt gondolom azonban, hogy ha tartós kapcsolatok esetében más jogterületeken — és itt elsősorban az özvegyi nyugdíjra gondolok — az élettársi kapcsolat majdnem eléri vagy eléri a házassági kapcsolatot, akkor az öröklési jog területén is a jelenleginél előbbre kellene lépni. Például, ha az élettársi kapcsolatukból gyermek született, akkor az egyik élettárs halála után a gyermek örökrészt a túlélő élettárs hasznélvezeti joga nem terheli. Kérdés, hogy neki nem kötelessége adott esetben az édesanyja korábbi életszínvonalának a biztosításához hozzájárulni? Ő csak azért nem hasznélvezettel terheltet szerezte meg a hagyatékot, mert a szülei nem kötöttek házasságot, de házasságra utaló körülmények között nevelték fel gyermekeiket? De ugyanígy megkérdőjelezhető a jelenlegi szabályozásból folyó az a következmény, hogy a leszármazó hátrahagyása nélkül elhalt élettárs távoli oldalági rokonai vagy esetleg az állam örököljön utána, amikor él az a személy, akivel hosszú időn keresztül érzelmi és gazdasági közösségben élt együtt.

Úgy gondolom, hogy az élettársi viszony társadalmi megítélése mindenképpen elérte azt a szintet, hogy ezt a kérdést is minél előbb elő kell venni és a társadalmi igényeknek megfelelő szabályokat kell alkotni.

A fentiekben a teljesség igénye nélkül tekintettük át azokat a kérdéseket, ahol — legalább is megítélésünk szerint — a jelenlegi szabályok újragondolása indokoltnak látszik. Vizsgálódásunk nem fogta át szisztematikusan az egész öröklési jogot. Természetesen tekintjük, hogy az említetteken kívül más területeken is a fejlődés indokolja a je-

²⁷ 1997. évi LXXXI tv. 45. §-a.

lenlegi szabályok megváltoztatását. Rövid tanulmányunkkal csak az volt a célunk, hogy ráirányítsuk a figyelmet egy olyan "nyugvó" jogterületre, ahol a jelenlegi szabályok újragondolását indokoltnak véljük.

LAJOS BESENYEI

GEDANKEN DE LEGE FERENDA ÜBER DAS THEMA "ERBRECHT"

(Zusammenfassung)

Der Autor untersucht die folgenden vier Themen und stellt Anträge. Diese sind: der Pflichtteil, die Förmlichkeit des Testamentes, die Ablösung des Nutznießungsrechtes des überlebenden Ehegatten und die erbrechtliche Beziehungen des Lebensgefährtenverhältnisses.

Seine wichtigsten Feststellungen sind die Folgenden:

1. Im Zusammenhang mit dem Pflichtteil beanstandet er, daß gemäß der gegenwärtigen Regelung diese den Erblasser in der freien Verfügung über seines Eigentums ungerechtfertigt einschränkt. Es wäre auf jeden Fall begründet, perspektivisch mindestens, die Institution selbst auch einzuschränken und mit Differenzierung zu regeln. Nur im Fall der Minderjährigen sieht er die derzeitigen Regelungen für haltbar.

2. Im Zusammenhang mit der Förmlichkeit des Testamentes bestreitet er die Anforderung der geltenden Bestimmung, laut welches eine Voraussetzung der Gültigkeit des Testamentes ist, daß daraus der Ort und der Zeitpunkt der Errichtung des Testamentes hervorgeht. Laut seinem Standpunkt kann der Zeitpunkt gegebenenfalls Bedeutung erhalten, wenn es miteinander konkurrierende Testamente gibt. Der Ort der Errichtung des Testamentes ist dagegen rechtlich unrelevant, es ist überflüssig diesen als Anfechtungsgrund zu regulieren. Er bestreitet außerdem den Teil der geltenden Bestimmung, welcher im Fall eines allographen Testamentes die gleichzeitige Anwesenheit der beiden Zeugen verlangt.

3. Bei der Ablösung des Nutznießungsrechtes des überlebenden Ehegatten bestreitet es das gegenwärtige Maß der Ablösung, seiner Meinung nach wäre es korrekter, wenn man dieses aufgrund des Wertes des Vermögens und des Alters des Nutznießers bestimmen würde.

4. Bei der Lebensgefährten würde der Autor die erbrechtliche Anerkennung des Verhältnisses in einem bestimmten engen Kreis für begründet halten.